

VÁCLAV KRÁLÍČEK

Velký švindl

KRYMSKÁ VÁLKA
1853–1855

EPOCH

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
**Polozapomenuté
války**
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

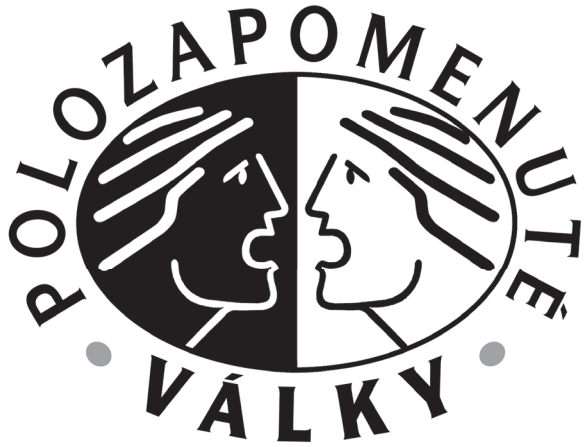
prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY.

EDICE

VÁCLAV KRÁLÍČEK

Velký švindl

KRYMSKÁ VÁLKA
1853–1855

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Václav Králíček, 2015, 2018

Cover © Karel Kárász, 2015, 2018

Na přebalu byl použit výřez obrazu V. I. Nestěrenka „Sevastopol ubráníme“ (2005)

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2018

ISBN 978-80-7557-149-6 (print)

ISBN 978-80-7557-596-8 (ePub)

ISBN 978-80-7557-597-5 (mobi)

ISBN 978-80-7557-598-2 (pdf)

Obsah

I. Trochu víc podhoubí 13

Co byla a hlavně nebyla krymská válka ● Úvodem o malém zmatku v datech, mírách a váhách ● Dvě velmoci s naprosto rozdílným názorem na jednu věc ● Kostky jsou vrženy, ale Británie se tváří, že je nepočítá ● Vše odstartovaly brambory? ● Rakouská vděčnost a uherská prohra? ● Turistika ke Svatému hrobu ● Kdo má klíče vyhrává?

II. Všehochopní diplomaté 31

Výbušný a arogantní ● Jedna nula pro Stratforda v prvním kole ● Mohlo za to počasí ● Až neuvěřitelná psychologická masáž ● Ve skutečnosti šlo jen o obilí, ale také trochu o peníze ● Agresivní Rusko ● Sultán Abdülmecid I. ● První rozhovor s ambasadorem ● Druhý rozhovor s ambasadorem ● Třetí rozhovor s ambasadorem ● Nikdy neuskutečněný čtvrtý rozhovor ● Vtipný, přitom údajně pochybného charakteru ● Ruský slon v tureckém porcelánu ● Když se Napoleonovi podařilo ulomit u ucha džbán ● Škatulata, hejbejte se... ● Firman není sened ● Poslední chabé pokusy, kdy Paskevič radil nedělat nic

III. Raději nevyhrát? 61

„Samostatná“ dunajská knížectví ● Když válka ještě jen klepe na dveře ● Vidin, Calafat, Cetate, Isaccea, vyhlášení války

Oltenița 66

Nešťastné rozhodnutí ● Chudák Dannenberg ● Ukřivděný Pavlov a ti druzí ● Válka začínala, ale obilí stále vyhrávalo ● Sankt Petěrburg – Olomouc – Berlín – Sankt Petěrburg ● Ulice promluvila ● Oficiálně začínáme ● Klíčem bude Silistra? ● Odpoutání pozornosti, to je to, oč tu běží

Sinop 86

Nachimov čekal do posledního okamžiku ● Kdo by se Turka bál ● Dal jim volnou ruku ● Paixhansova děla ● Sčítání škod ● Konec jedné éry

IV. Válka začíná i pro ostatní 101

Politická zemětřesení ● Sedmá velmoc klepe na dveře ● Logická „neutralita“ urazila všechny ● Za pět minut dvanáct ● Skutečné vyhlášení války ● Odjezd lorda Raglana na frontu ● První výsledky a nečekaný pokles cen

V. Zatracená personalistika 113

Zlatí byrokraté

Vrchní velitelé po anglicku 115

Tak trochu nešťastná figura ● Druhý vrchní velitel ● Třetí vrchní velitel

Francouzi byli o mnoho mladší a zkušenější 119

První francouzský velitel přezdívaný Afričan ● I druhý velitel si ostruhy vysloužil v Alžíru ● Poslední Afričan v akci

Zajímavá věková struktura 123

Jeich ruské protějšky – někteří jim nadávali do zbabělců 128

Nakonec ho zachránilo špatné zdraví ● Měl na co navazovat, v dobrém i zlém ● Slavná admirálská trojka ● Viceadmirál V. A. Kornilov ● Viceadmirál P. S. Nachimov ● Kontradmirál V. I. Istomin

Kdo s kým a proti komu 137

Napoleonovi úžasná ● Armáda Jeho Veličenstva ● Osmanská říše ● Sardinské království ● Mikulášova armáda ● Elita na lodích ● To nebyli dobrovolníci, ale státem placení vojáci

VI. Na Dunaji končíme, pánové 155

Silistra podruhé ● Jedno z mnoha překvapení, Paskevičovo dupnutí na brzdu ● Druhé, „konečné“ Paskevičovo dupnutí ● Poprvé Totleben, naposledy Schilder a Silistra ● Osvoboditelé jsou tady ● Cholera poprvé ● Nedělají nic, jen pohřbívají kamarády... ● Místo podrobných map turistický průvodce ● Kam až se dostaly konstantinopolské vlečné čluny ● Něžné polovičky – ženy, manželky a ty ostatní

VII. Námořní experimenty roku 1854 173

Konečně věděli, co chtějí ● Jak na zemi, tak na moři a možná ještě o chvíli dřív ● První výstřely v mlžném Černém moři ● Smutný start ● Bombardování Oděsy ● I Rusové měli smysl pro čest ● Blokáda ● Mor a cholera ● Asi to nebude až tak složité ● Čestný útek do Paříže ● Starosti i jinde ● Jako bychom to neznali i dnes ● Velkoknížecí výjimka na ruské straně ● Okupované finské velkoknížectví v boji proti nepříteli ● Plnou parou pro vítězství ● Najednou bylo třeba spěchat ● Co se od nich vlastně dalo čekat? ● Hlavně nic neriskovat ● Ostuda u Gamlakarleby, taky u Halkokari nebo u Kokkoly ● Nejprve Hanko ● Co bychom chtěli a co ve skutečnosti z Londýna požadujeme ● Následoval Bomarsund ● A co dál? ● Švédská tečka, protentokrát ● Bomarsund ● Bomarsund pevnost ● Pracné dobývání? Ale kdepak, dělostřelecké cvičení! ● Nikdo ty rozvaliny nechtěl ● Byli

někteří, kdo hodlali pokračovat ● Obětní beránek neboli mouřenín udělal své, mouřenín může jít ● Malá rekapitulace, proč to jinak dopadnout ani nemohlo

Jinde se také střílelo 224

Kde proboha jsou ty Solovecké ostrovy? ● Na opačné straně světa ● *Aurora* a *Dvina* v Pacifiku ● Pallada, ruský klíč k Japonsku ● Petropavlovsk na dohled ● Admirál, který se zastřelil ● Rusy smeteme! ● Pohřeb, deziluze a druhý velmi krvavý pokus ● Admirál nezůstal osamocený ● Co je, jak vznikl a kdo dostával Victoria Cross ● První adepti a držitelé Victoria Cross

VIII. Krym 241

Trocha krymského místopisu a sevastopolské historie ● Budování Sevastopolu ● Ušakov, Sevastopol a tradiční nedostatek peněz ● Lazarevův otisk ● Ještě jednou peníze ● Jaro a léto 1854 v Sevastopolu ● Kavkaz, Oděsa nebo Krym? ● Suchou nohou na Krymu ● Šest a půl krát pět kilometrů

Alma 255

Ve čtyři hodiny ráno ● Všude, kam se podíváš, leželi ranění a mrtví ● Došlo k tomu, co nikdo nečekal a nejméně Rusové ● Smutný konec Saint-Arnauda ● Menšikovovo „geniální“ rozhodnutí ● Totleben přichází ● Nekompetentní Moller se našťestí rozhodl sám ● Kornilov vrchním velitelem obrany města ● Bez přístavu na suchou zem nelez

IX. Obléhání 277

První velké bombardování ● Kornilovova smrt ● Dřevěné zdi proti kamenným ● Bůh stál opět na ruské straně ● Ve dne se střílí, v noci opravuje a buduje ● Čtvrtý bastion a štucerníci

Balaklava 288

Hlášení generálporučíka Liprandiho ● Bitva u Balaklavy nebo také u Kadikoi ● Přípravy nutné pro zdárný výsledek ● Začátek představení ● Kdo vlastně může za slavnou Tenkou červenou linii, generál Campbell, nebo novinář W. H. Russell ● Jak se bezbřehá hloupost dokáže změnit během jednoho dne ve slavnou historickou událost ● Zmasakrovaný útok Lehké brigády ● Překvapivě slavný útok Lehké brigády ● Dohry „slavného“ vítězství aneb osudy tří ze čtyř ● Jen málokdo ví, že u Balaklavy zahynul důstojník rakouské armády

Závěrečný pokus – Inkerman 308

Taková malá předbitva ● Příliš složitý kombinovaný útok ● Nedočkávat Sojmonov ● Konečně dorazil i Pavlov ● „Generál zima“ očima spojenců ● Jak to viděl W. H. Russell – bouře versus armády ● Zima pracuje ● Plány nahrazovaly cestopisy, vzpomínky, všechno se hodilo, přítom na mapě to vypadalo dobře

● Malá podzimní statistika ● Zima přichází ● Klíčová Malachovská mohyla
 ● Když náhodou zahlédnete člověka, raději se zastavte ● Francouzi se nevzdali
 ● Idylka v zákopech ● Ještě jednou konec listopadu ● Co se do oficiálních
 hlášení většinou nedostalo ● William Howard Russell, 28. listopadu ve čtyři
 hodiny odpoledne, Balaklava ● Jejich imperátorská Veličenstva ● Menšíkov
 odchází, Gorčakov přichází ● Oblíbené noční boje a boje pod zemí ● Změna cíle
 ● Opět jeden velmi výmluvný dopis ● Zaznamenáno W. H. Russellem ● Dárek
 z nebe ● Opevnění na Zeleném vršku ● Nebyli by to Italové, kdyby nevyužili
 příležitosti ● Nečekaně odchází Mikuláš I. ● Zesilování obrany pokračuje
 ● Zoufalý nedostatek střelného prachu a Istomina smrt ● S příchodem jara se
 vše začalo měnit ● Došlo i na druhé bombardování ● Chvála ostřelovače ● Snad
 jediný vynález, který válku opravdu vyhrál ● Jinde bouchalo šampaňské ● Slavný
 sevastopolský óbrkrtek ● Ani Niel příliš nevěřil pádu města ● Reduty, které
 nešlo obejít ● Třetí bombardování města, boje o Kamčatskou lunetu a nejen o ni
 ● Ztráta redut ● Čtvrté bombardování města ● První generální útok ● Fentonovy
 dopisy z pracovní „dovolené“ ● Ztráta Totlebena ● Raglanova smrt ● Střílejí,
 kopou a umírají ● Velký Redan a co dál?

Bitva na Černé 373

Zbyteční mrtví ● Už to tady bylo ● Hledání oficiálního viníka ● Páté
 bombardování Sevastopolu ● Nerozhodný Gorčakov ● Rozhodující boj ● Jinde
 už se to moc nepovedlo ● Smutný odchod provázely ohňostroje ● Město je naše
 a co dál? ● Příliš krvavé rozvaliny

Černé moře 1855 392

Největší změny ● Stará myšlenka opět na scéně ● Přípravy výpravy na Kerč
 ● Canrobertovi Kerč zlomila vaz ● Azovské moře, takový malý spojenecký
 rybník ● Bombardování Kinburnu ● Jen se manévrovalo ● Nečekaná návštěva
 ● Krym je prostě úchvatný ● Bouřlivé repete ● Admiralita měla nelíbenou radost!
 ● Přípravy pro rok 1856

X. Druhý debakl na Baltu, boje na Kavkaze a Dálném východě roku 1855.....409

Jen blázen opakuje svoje chyby? ● Přesné dispozice prvního lorda Admirality
 sira Charlese Wooda ● Kampaň 1855 na Baltu začíná ● Tentokrát řádl britský
 tisk ● Pikniky a miny ● Kdy a kam? ● Dělat svou práci ● Sveaborg ● Jak
 Sullivan k překvapení přišel ● Z nouze ctnost? ● Sveaborg neexistuje! ● Když
 levice neví o pravici ● Málem si války na Krymu ani nevšimli – Kavkaz, Kars
 a další ● Pád Karsu a co způsobil ● Pokus Omera Paši ● Příliš zbrklý útok
 ● Malé intermezzo udatné rodiny Omerů ● Sníh, hlad a ruští kozáci ● Význam
 pádu pevnosti

XI. Vytoužený mír	433
Vídeňská jednání ● Mír potřeboval snad každý ● Nátlak v mezích slušnosti ● Hrátky před pařížským kongresem ● Tři měsíce rozmluv, domluv a veselí ● Stín „vzteklého zvířete“ nad kongresem ● Velké stěhování ● Hlášení generála sira Williama Codringtona lordu Panmuremu	
XII. Epilog	443
Paradoxně se vítězné výsledky války projeví na burzách zcela opačně ● Když přece nejde o peníze ● Turecká tečka ● Definitivní tečka ● The New York Times, 20. srpna 1860 ● V betlémské bazilice Narození Páně se popraly církevní úklidové čety	
Plán obleženého Sevastopolu	450
Přílohy	453
Sedmá velmoc	454
Někteří prostě první byli ● Otázka jménem William Howard Russell ● Co nelze Russellovi upřít ● Litografie Diamantové baterie ● „Fotografisté“ ● Opravdu prvním byl Carol Popp de Szathmari ● Přesto je Roger Fenton nejznámější ● Skvělá fotomanipulace veřejného mínění ● Robertson & Beato ● Ani Francouzi nezůstali pozadu... ● Trochu jinak to vypadalo v Rusku	
Chronologie	469
Míry a váhy	473
Vybraná literatura a prameny	474

Miloval jsem prázdniny trávené s babičkou Věrou u její sestry Antonie uprostřed lesů nedaleko Františkových Lázní. Spával jsem občas v rohovém parádním pokoji s výhledem daleko do krajiny. Zařízení se skládalo z postele, kulatého stolu se čtyřmi židlemi a staříčkého příborníku v rohu, za jehož skly se krčilo několik knih. Až nápadně mezi nimi vynikaly tři tlusté svazky s válečnými loděmi na obálce – *Sevastopolská epopej* Sergejeva-Cenského.

Jednou, když strýc Josef uviděl, co čtu, zavzpomínal jak se v jeho dětství Ukrajinou (mí rodiče i prarodiče a vůbec všichni příbuzní byli volyňští Češi) potulovali staří vysloužilci, kteří o té válce dokázali vyprávět celé hodiny historiky, při kterých jsme jako děti ani nedutaly. A tak jsem i já, jedenáctiletý kluk, s vytřeštěnými očima zhltal celou tu mohutnou fresku o dobývání jednoho města.

I proto jsem rád, že jsem se mohl po mnoha letech ke vzpomínkám dětství vrátit.

Václav Králíček, léto 2014

I. Trochu víc podhoubí

Co byla a hlavně nebyla krymská válka

Krymská válka byla patrně jednou z nejzbytečnějších a nejkrvavějších válek v dějinách lidstva. Vyznačovala se neuvěřitelnou neschopností velitelů na obou stranách. Výsledkem byly strašlivé a zbytečné ztráty na životech vojáků, avšak překvapivě především v důsledku nemocí, často zaviněných i neschopností lékařů, kteří měli zároveň naprostý nedostatek lékařského vybavení. Na straně spojenců zahynulo přes 252 tisíc mužů, ruské ztráty byly jen o pár tisíc menší, pravděpodobně 246 tisíc. Z toho jen v obleženém Sevastopolu zemřelo přes 102 tisíc obránců. Nikdo nespočítá, kolik dalších lidí v důsledku tohoto konfliktu zahynulo, včetně žen a dětí, které z obležené pevnosti odmítly odejít, protože prostě neměly kam. Svě způsobil i opětovné podcenění fenoménu, dnes známého spíše díky Napoleonovi a druhé světové válce jako „Ruská zima“. S ním souvisí také neuvěřitelná nepřipravenost spojenců na dlouhotrvající válku.

I její výsledek byl velmi diskutabilní. Mírová jednání přímo v textech dohod obsahovala zárodek budoucí roztržky mezi Velkou Británií a Francií, takže Rusku dávala mnohem větší volnost, než by se na poraženého slušelo. Přesto se válka stala příležitostí pro mnohá prvenství; také pro jedno smutné a poslední – o bojové vystoupení klasických plachetních válečných lodí, labutí píseň jim zazpívala bitva u Sinopu. Příště už to bude pára a železo, jež ovládnou oceány.

Zato poprvé mohli čtenáři získat ze svých novin reportáže díky osobní účasti novinářů a fotografů na bojišti. Většinou to nebylo roztomilé počtení o udatných vojácích, ba právě naopak. Váleční reportéři psali zprávy přímo z bojiště a ve článcích se najednou objevovala slova, která hrdinně nezněla. Skloňovala se v nich cholera, horečka, špína, zima, nedostatek potravin, špatná zdravotnická služba, nemoci, vojáci umírající na podchlazení a brodící se bahnem.

Armádu příliš nepotěšil ani nový vynález zvaný telegraf. Najednou byli přímo v dosahu politiků a co horšího, ti své generály neustále bombardovali svými nápady a příkazy. Ruským velitelům to díky zaostalosti země naštěstí nehrozilo. Technika se prosadila na Krymu i v případě železnice. Narychlo postavená železniční trať z balaklavského přístavu na náhorní planinu před Sevastopolem byla ve skutečnosti třetí železniční trať postavenou v carském Rusku!

I když všude figuruje pod názvem krymská válka, kdysi měla i jiné názvy. Dlouhá léta ji Britové nazývali ruskou válkou, Rusové zase válkou východní. Dodnes na ni připomínky najdeme nejen v Londýně v názvech mnoha hospod či ulic, ale i v Paříži, kde se podle bitvy u Almy jmenuje jeden z mostů přes Seinou.

Jen málokdo si uvědomuje, že to byla málem válka celosvětová. Existují určité náznaky nejen politické solidarity amerických politiků a obyvatelstva s bojem ruské armády proti spojencům.

Stejně tak mnoho autorů zabývajících se krymskou válkou značně opomíjí nebo zcela ponechává na okraji důležitý fakt, že to byla válka námořní. Od Severního moře, přes Balt a Středomoří, až po Dálný východ. Válečná flotila útočící v průběhu dvou let na Sankt Petěrburg byla i na tehdejší dobu velmi mohutná. V určitém okamžiku se na Baltu pohybovalo na 58 velkých válečných lodí a dalších 50 menších se 3400 děly a s 33 tisíci muži na palubách. Britské námořnictvo společně s francouzským zajišťovalo do té doby nejmohutnější výsadek operační, a to dokonce nadvakrát. Nedílným předpokladem vítězné války byly na tehdejší dobu neuvěřitelné a pravidelné přesuny vojáků, vojenského materiálu, výstroje a potravin po moři. Zpět lodě odvážely raněné a nemocné. Tehdy se uplatnila poprvé v takovém měřítku, později vojenskou terminologií nazývaná, logistika. Nicméně o její efektivitě bude ještě řeč.

V případech pozemních operací znamenala krymská válka velkou tlustou čáru za válkami předchozími a naznačovala, jakým směrem se budou vyvíjet budoucí konflikty. Únavná a ničivá poziční válka doznala svého vyvrcholení v zákopech západní, východní i italské fronty první světové války. Britské jednotky v této válce přišly o své krásné červené stejnokroje. Ty jim zůstaly už jen na přehlídce. A do boje už je také nebudou vodit bubeníci pod vlajícími prapory a s důstojníky v čele.

To všechno předznamenala krymská válka...

Úvodem o malém zmatku v datech, mírách a váhách

Nejvíce drobných nedorozumění při zpracovávání podkladů pro historii krymské války způsobovala rozdílná datace pramenů. Zatímco většina Evropy již po mnoho staletí určovala datum podle gregoriánského kalendáře, schváleného výnosem papeže Řehoře XIII. v roce 1582, Rusko zarputile setrvalo u juliánského kalendáře zavedeného Juliem

Caesarem roku 46 před narozením Krista. Gregoriánský kalendář je mnohem přesnější než juliánský. Ten má oproti skutečnosti odchylku v délce jednoho dne každých 127 let. V době krymské války činila odchylka již dvanáct dní.

Aniž bychom zabíhali do přesných výpočtů – nejmarkantnějším příkladem, který si mnozí z nás ještě dobře pamatují, byly každoroční mohutné oslavy výročí Velké říjnové socialistické revoluce konané určitou částí světa vždy 7. listopadu. Proto budou veškerá data uváděná v knize vycházet z gregoriánského kalendáře, s výjimkou některých životopisných dat obyvatel carského Ruska.

Ještě mnohem horší situace nastává u měř a vah. Francie se pokusila zavést metrickou soustavu v době Velké francouzské revoluce, ale definitivně ji přijala zákonem v roce 1840. Velká Británie setrvala na svých mírách a váhách takřka do osmdesátých let 20. století a v některých oborech, například v mořeplavbě, je stále používá. Ruské míry a váhy byly v carském Rusku zcela odlišné od ostatních, o tureckých ani nemluvě.

V textu čtenář proto nalezne rozdílné míry a váhy podle národností, a proto je na konci knihy pro názornost uvedena jakási základní přepočtová tabulka.

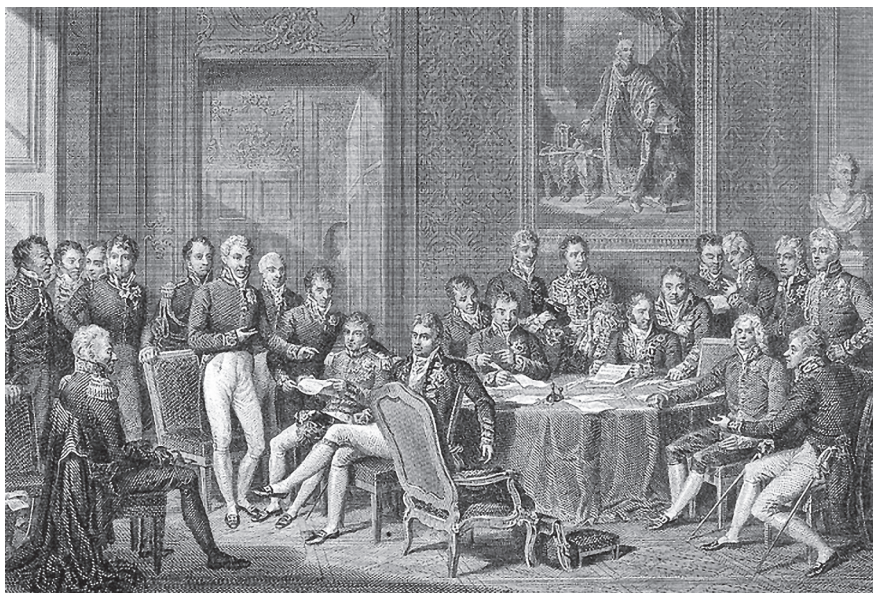
Dvě velmoci s naprosto rozdílným názorem na jednu věc

Poté, co se Napoleon Bonaparte 15. července 1815 nalodil na *HMS Bellerophone*, klasickou dvoupalubní válečnou loď o 74 dělech, tvořící páteř válečných flotil počátku 19. století, se Velká Británie definitivně stala jedinou opravdu světovou velmocí. Jen Rusko se jí vzdáleně přibližovalo. Ekonomická a politická síla zdárně podporována mohutnou válečnou flotilou umožňovala nastolovat *Pax Britannica* prakticky po celém světě.

Najednou po celé Evropě zavládl mír navíc podpořený nejprve „Aliancí čtyř“ nebo také „Čtyřdohodou“, pod kterou se podepsali 9. března 1814 jen ministři zahraničí, za Rusko hrabě Karel Robert Nesselrode, za Prusko kníže Karel August von Hardenberg, za Velkou Británii Henry Robert Stewart lord Castlereagh a za Rakousko kníže Metternich. Ve své podstatě si stanovovala pouze návrat k rozdělení Evropy před dobu vlády onoho netvora Bonaparta. Požadovala vrácení hranic Francie do stavu z roku 1792, tedy roku, v němž došlo ke svržení

Ludvíka XVI., návrat nezávislosti Španělska, Švýcarska, stejně jako rozdrobených italských a německých knížectví a pochopitelně v první řadě restauraci Bourbonů.

Napoleon nebyl ještě natrvalo násilně internován na ostrově Svatá Helena, když se s ním a jeho rodovou dynastií Evropa nejprve vypořádala na Vídeňském kongresu a následně vytvořením sofistikovanější Aliance čtyř, takzvanou Svatou aliancí. Její základní akt podepsali 26. září 1815 ruský car Alexandr I., pruský král Fridrich Vilém III. a rakouský císař František I. (respektive František II., když byl ještě císařem říše římské). V okamžiku podpisu si slibovali poskytnutí pomoci vždy a kdykoliv mělo jít o ohrožení klidu a nerozdělitelného pořádku. Už jen proto, že byli přece členy velké křesťanské rodiny v čele s Ježíšem Kristem. Vůbec nevadilo, že tu své podpisy připojili pravoslavný, evangelický a katolický panovník.

Vídeňský kongres, obraz J. B. Isabey

Kníže Metternich mohl být jako ideový tvůrce aliance navýsost spokojen. Znamenala konec s buřiči a samozvanci, jako byl Napoleon, Evropu už nebudou ohrožovat žádná vojska a už vůbec ne nebezpečné revoluční

ideály. Členem Svaté aliance se pak stala i Velká Británie a v roce 1818 do ní přijali i Francii. Nejvíce to přivítal ruský car Alexandr I. Zajišťovala mu klid na evropských hranicích. Své zájmy upíral v té době spíše směrem k Osmanské říši a tak mu zakonzervované a ostatními zeměmi pečlivě hlídané uspořádání jen vyhovovalo.

Přesto se zde velmi brzy objevily různé proudy a vznikly rozpory. Hlavní vinu na tom měla netolerantnost všech zúčastněných signatářů a svou roli sehrály i rozdílné názory absolutistických monarchií a mnohem liberálnějších monarchií konstitučních. Už v roce 1820 propukla revoluce v Neapolsku, přičemž rakouská policie nestíhala zavírat všechny karbonáře (tajná revoluční organizace v Itálii) a federáty (dobrovolníci za Velké francouzské revoluce). Špilberk byl jimi v té době takřka přeplněn. Neuplynulo ani pět let a car Alexandr náhle umřel. Trůnu se ujal Mikuláš I. Děkabristé toho využili, pokusili se o změnu režimu a nastolení konstituční monarchie. Jenže vůbec netušili, s kým mají co do činění. Mikuláš jejich snahy rychle utopil v krvi.

Za další dva roky, v roce 1827, porazilo spojené britské, francouzské a ruské loďstvo Osmanskou říši v bitvě u Navarina. O rok později propuknou v oblasti Kavkazu boje, velitelem ruské armády jmenoval car Ivana Fjodoroviče Paskeviče. Ten dobyl pevnost Kars a zničil většinu osmanských (tureckých) vojsk v této oblasti. Od cara získal titul generál polní maršál a zároveň přídomek kníže Jerevanský. Mikuláš I. si jeho služeb vysoce cenil, a proto se stal, když vypuklo povstání v Polsku, po nešťastně na cholera zesnulém polním maršálovi Ivanu Ivanovičovi Dibičovi, novým vrchním velitelem. Armáda pod jeho velením povstání potlačila, takže mohl 28. srpna 1831 napsat carovi: „Varšava leží u vašich nohou a polská armáda na můj rozkaz pochoduje směrem na Plock.“ Z Paskeviče se stal kníže Ivan Fjodorovič Varšavský. Po pádu Varšavy se vrchnímu ruskému veliteli podařilo hlavní síly polské armády vytěsnit z polského území do Pruska, kde se definitivně vzdaly.

Mikuláš I. navázal na politické zájmy zesnulého bratra a v roce 1829 svou snahu korunoval uzavřením Drinopolského míru. Oblast okolo Černého moře společně s Kavkazem každý ze zúčastněných nadále považoval za jeden velký sud plný střelného prachu. Poslední ránu z milosti dostala Svatá aliance v revolučním roce 1848, především velkorysou pomocí Mikuláše I. v roce 1849 mladému, a podle mínění cara, velmi

nezkušenému a naivnímu císaři Františku Josefovi I. při potlačování revoluce v Uhrách.

V Evropě tak pojednou zůstaly jen dvě dostatečně velké a silné velmoci se shodným zájmem. Obě monarchie viděly jako svou snadnou kořist „nemocného muže na Bosporu“, Osmanskou říši. Problémem, který postupně narůstal, bylo, že každá měla úplně jinou představu řešení. Ještě než válka propukla, stejně tak i v jejím průběhu, se Američané postavili na ruskou stranu. Ruští diplomaté měli ve Washingtonu otevřené dveře ke kongresmanům i generálům, zatímco Prusové či Francouzi měli s úřady Spojených států neustálé těžkosti, o Britech ani nemluvě.

„Ačkoliv my toužíme co nejupřímněji zůstat neutrální, jen Bůh sám ví, jestli je to možné,“ tato slova pronesl tehdy prezident Franklin Pierce, sám armádní generál. V následujícím období se postoj Američanů více a více vyhraňoval od neutrality k nepřímé i přímé podpoře. I když o konfliktu příliš nevěděli, instinktivně je to táhlo na stranu Rusů. Svě sehrály zkušenosti z dob ještě ne zcela zapomenutých a také mohutný proud přistěhovalců z Irska, přinášející velmi živé zkušenosti ze střetů s britskou mocí.

V Kentucky dokonce vznikl sbor dobrovolníků, připravený vyrazit na Krym pomoci ruské armádě. Dokonce byla již carem objednaná a zaplacená loď. Jen prudké protesty ze strany Spojeného království a Francie jim zabránily v odjezdu. Avšak tomu, aby do Ruska vyrazilo na pomoc při stavbě železnice patnáct techniků a inženýrů, se už zabránit nepodařilo; stejně jako třiceti americkým studentům medicíny povětšinou studujících v Paříži, pomáhajícím jako lékaři a chirurgové ruské armádě na Krymu. A také nepatří mezi příliš známé skutečnosti, že se do pomoci Rusům zapojil i plukovník Samuel Colt se svými dodávkami zbraní.

Většina států v Unii se postavila přímo či nepřímo v konfliktu za Rusy, výjimkou bylo Illinois, kde vydali prohlášení odsuzující agresivní politiku ruského vládce. Konflikt pochopitelně velmi zajímal i ministerstvo obrany Spojených států amerických. Jefferson Davis nechal sestavit tříčlennou komisi, aby „zmapovala umění války v Evropě“ se zvláštním zřetelem na uniformy, dopravu, zbraně, dělostřelectvo, opevnění a mosty. Kromě jiného měla komise i za úkol prošetřit, zda jsou velbloudi vhodné pro využití v dopravě a také jejich schopnost přizpůsobit se zimě a horským oblastem.

Car Mikuláš I. i jeho nástupce Alexandr II. si postoje USA velmi cenili a poté, co konflikt skončil, car prohlásil: „Spojené státy, jako jediná země světa, se nestyděly ani neobávaly veřejně proklamovat své přátelství s Ruskem.“

Kostky jsou vrženy, ale Británie se tváří, že je nepočítá

Vraťme se o pár let zpět. Jen deset minut chybělo do desáté hodiny v sobotu 1. června 1844 a nad Temží zavlály vlajky s černým dvojhlavým orlem. Jeho imperátorská Výsost, car všech Rusů Mikuláš I., právě dorazil na návštěvu své sestřenice, Její královské Výsosti královny Viktorie, královny Spojeného království Velké Británie a Irska.

Ruský vyslanec u britského královského dvora R. Brunnov

Jako první ho na půdě Velké Británie přivítali lord Blomfield, britský vyslanec v Sankt Petěrburgu a také baron Brunnov, ruský vyslanec u britského královského dvora. Panovníkův doprovod kromě jiných tvořili kníže Orlov, princ Radziwiłł, princ Vasilčikov a generál d'Adlerberg. V poledne už byl car ubytován na ruském vyslanectví v Ashburnham House na Dover Street. Carova návštěva se pochopitelně domlouvala

dlouho dopředu, byl očekáván již od března. Do příprav zasáhla smutná záležitost, která návštěvu oddálila. Nejmladší carova dcera Alexandra ve čtvrtém měsíci těhotenství onemocněla. Šlo pravděpodobně o tuberkulózu, nicméně v polovině května se její stav zlepšil a tak se mohl car vydat na cestu. I královna Viktorie byla těhotná, v době návštěvy byla v sedmém měsíci.

Hned následující ráno se car velmi vřele přivítal na půdě vyslanectví s princem Albertem, manželem královny, strávili spolu v srdečném rozhovoru více než hodinu a půl. V poledne se car zúčastnil mše v ruské kapli ve Welbeck Street. O půl druhé opět dorazil Princ manžel, aby doprovodil Mikuláše do Buckinghamského paláce, kde jej již očekávala královna. Přivítala ho v Trůnním sále zářícím zlatem a jasně červenými tapetami. Shodou náhod se uvítací audience zúčastnil saský král, který zde také pobýval. Ten den stačil car pocítit krátkou návštěvou i vévodu a vévodkyni z Cambridge, vévodu z Gloucesteru, princeznu Sofii (poslední z patnácti dětí krále Jiřího III.) a také vévodu Wellingtona.

Toto setkání je pro následující děj velmi důležité, protože se s největší pravděpodobností poprvé a naposledy tváří v tvář setkali car Mikuláš I. a FitzRoy James Henry Somerset, budoucí baron Raglan, Wellingtonův sekretář a za pár let velitel spojeneckých armád na Krymu. Lord Raglan již jednou cara viděl. Zúčastnil se ve vévodově doprovodu korunovace v Sankt Petěrburgu v roce 1825, ale tehdy si jej car ve velkém množství pozvaných hostů nemohl ani povšimnout. Ještě ten večer se po velkém banketu v Buckinghamském paláci car poprvé osobně setkal s členy vlády, Robertem Peelem, ministerským předsedou, lordem Aberdeenem, ministrem zahraničí a ostatními. Už vzhledem k prostředí se setkání neslo jen ve formálním duchu a o ničem důležitém se nehovořilo.

Carova návštěva probíhala ve velkém stylu, zcela odpovídající vznešené osobě návštěvníka. Jen u zlatníků utratil více než 5 tisíc liber. Pondělní podvečer strávil ve společnosti královny Viktorie, prince Alberta a saského krále ve Windsoru. Následující den jej mohli obdivovat návštěvníci dostihů v Ascotu a večer na jeho počest pořádali velký banket v zámecké Waterloo Gallery. Panovaly sice určité obavy o jeho bezpečí, jen v Londýně pobývaly stovky polských utečenců, kteří se sem uchýlili po krvavé porážce listopadového povstání v roce 1831. Bylo mezi nimi mnoho příslušníků nejvyšší polské šlechty, která se s likvidací polského království

nikdy nesmířila. A opět návštěva stíhala návštěvu, car postupně okouz-
lil nejen nejvyšší šlechtu, ale i prosté Londýňany svým upřímným a na-
prsto přirozeným chováním. Večer po velké vojenské přehlídce se opět
konal banket ve Waterloo Gallery. Po večeři se car stáhl do soukromí
kabinetu s lordem Aberdeenem. Ujistil se, že se Aberdeenovi pohodlně
sedí a začal otevřeně a velmi upřímně. „Já zapomenu, že jsem panovník
a vy zapomenete, že jste ministrem Anglie. Prostě budeme Mikuláš a vy
Aberdeen.“

Nejdříve vysvětlil car svůj postoj k francouzskému králi těmito slovy:
„Ludvík Filip je pro Evropu požehnáním, s tím upřímně souhlasím. Ale
já nikdy nebudu jeho přítelem... Vždyť aby si získal svou pozici a udržel
se v ní, pokusil se podkopat naopak mou jako ruského vládce a to mu
nikdy nezapomenu.“

Turecký krocan v objetí ruského medvěda

Nato vysvětloval Aberdeenovi, jakým nebezpečím je Francie ve vý-
chodním Středomoří, zvláště v Osmanské říši. „Turecko umírá,“ varoval
Aberdeena car, „můžeme se snažit mu pomoci udržet se naživu, ale ne-
budeme úspěšní. Zemře, musí zemřít a to bude velmi kritická chvíle. Já
a má armáda nebudeme jen přihlížet a rakouský císař se zachová stejně,
ale co Francie?“

„Až se zhroutí,“ pokračoval Mikuláš, „a to je velmi reálný předpoklad, co bude Francie požadovat? Obávám se, že mnoho... v Africe, ve Středo-moří, po celém východě. Silná vláda v Egyptě může snadno uzavřít cesty britskému obchodu v Orientu a neměla by být v tomto případě Anglie připravena s celou svou námořní silou?“

I když mezi oběma velmocemi existovaly drobné neshody, car je bagatelizoval a pokračoval ve vysvětlování. Chápal, že Brity rozmrzelo jeho odmítání nově ustaveného belgického království, rostoucí obchodní rivalita v Persii, další drobné neshody v Afghánistánu, ale to všechno jsou v případě rozpadu Osmanské říše jen drobnosti, které by rozhodně neměly narušit vzájemnou spolupráci. Ruská armáda na souši, Britové si udrží podobnou pozici na moři... Pokud půjde každý samostatně, uškodíme si. Pokud budeme konat společně, bude to ku dobru obou zemí.

Obdobně car hovořil následující večer i se sirem Peelem. Přesto si neodpustil varování. „Já nechci Konstantinopol, ale pokud se osmanský trůn zhroutí, dávám vám své slovo, že nikdy nedopustím, aby padl do rukou Velké Británie nebo Francie...“

Na Peelovo upozornění, že Osmanská říše ještě neumírá a tak je předčasně cokoliv domlouvat, car odvětil. „Nemůžeme se domlouvat, co se s ní udělá, až zemře. Jen bychom to urychlovali. Sám udělám vše pro to, aby se udržel současný status quo. Nicméně bychom to měli mít na paměti. Měli bychom si jasně a přesně porozumět. Je důležité najít určitou základnu budoucí spolupráce, stejně podobně jako existuje dohoda mezi Ruskem a Rakouskem.“

Návštěva Británie utekla jako voda. Celých osm dní provázela upřímná a příjemná srdečnost obou stran. Mikuláš obdivoval Viktorii a naopak, Viktorie našla zalíbení v Mikulášovi. Obyvatelstvo bylo carem nadšeno a tisk nezůstal pozadu. Rozmíšky byly zapomenuty a ani Poláci si nedovolili žádnou veřejnou protestní akci. Četník Evropy, jak se carovi přezdívalo, zůstal zapomenutý někde v temném koutě, všem imponovalo, jak nikomu vlastně Francie nechybí.

Jen car na své dotazy nedostal přímou odpověď. Koho by napadlo v tyto báječné prosluněné červnové dny, že obě země dělí jen devět let od okamžiku, kdy budou stát proti sobě... A aby situace z onoho pohledu byla ještě absurdnější, Velká Británie po boku s Francií.

Vše odstartovaly brambory?

Léta čtyřicátá patřila po mnoha bídných obdobích do éry největší prosperity. Evropu protkávaly železniční koleje, nebylo města, aby u něho nekouřily tovární komíny, všude rostly fabriky jako houby po dešti a venkov se stěhoval do měst za prací. Dobře věděl, že si zde vydělá mnohem více peněz než na poli a dřina je všude stejná a mezinárodní. Jenže po prudkém boomu přišla o to horší deprese. Najednou byl nedostatek kapitálu, začaly se množit bankroty a s nimi se vynořil i zcela nový fenomén – nezaměstnanost. Ceny potravin rostly do závratných výšek už proto, že roky 1845 a 1846 postihla neúroda. Katastrofální neúroda brambor zahnila Irsko až na samou mez přežití a obdobně situace vypadala i v Čechách, na Moravě i Slezsku. Neúroda a hlad začaly otrásat celou Evropou. A jakoby toho nebylo dost, objevila se epidemie tyfu provázená cholerou. Chudí obyvatelé Evropy houfně prchali do Ameriky.

Lidé neměli co ztratit, což vytvářelo ideální podhoubí revolučního hnutí, které se po nepokojích začalo šířit. Socialisté a anarchisté ze vzniklé situace obviňovali vlády svých zemí a vyzývali k jejich svržení. Do této bouřlivé doby přišel Karel Marx v lednu 1848 se svým *Manifestem Komunistické strany* a jednoduchými, snadno zapamatovatelnými, a především neuvěřitelně chytlavými hesly. „Proletáři nemají co ztratit, kromě svých okovů. Proletáři všech zemí, spojte se!“

Jako první otrásly koncem února nepokoje Francii a král Ludvík Filip Orleánský 24. února 1848 abdikoval. Zbytek života prožil ve Velké Británii, kde v roce 1850 také zemřel. Revoluce se lavinovitě šířila dál. Následovala Sicílie, rozrušené davy donutily krále Ferdinanda II. vyhlásit ústavu. Bouřila se Belgie, Nizozemsko. Papež urychleně vyhlásoval konstituci pro Papežský stát. Chytrý sardinský král sice nepokojům v zemi předešel, když 7. února vyhlásil konstituční monarchii, ale tím se vše jen zkomplikovalo. Díky armádě a svým vlivem se stal vůdčí osobností v boji proti nenáviděným Habsburkům.

Revoluce ve stejné době dorazila i do habsburských zemí. První krev tekla v březnu v Miláně, důvodem byl tabákový monopol rakouské vlády. Po kvapném odjezdu místokrále sice maršál Radecký situaci zvládl, ale i on musel Milán vyklidit. To byla voda na mlýn sardinského krále a když ještě obdržel posily od papeže a sicilského panovníka usoudil, že nadešla

doba činů. Do armády se hlásili dobrovolníci z celé Itálie. Výsledkem byla bitva u Custozy, kde jej Radecký na hlavu porazil. V polovině března se pokoušel císař uklidnit situaci. Poté, co se kancléře Metternicha nezastal ani arcivévoda Ludvík, hodil dvůr v čele s panovníkem kancléře přes palubu. Zároveň se bouřícímu lidu slíbila nová ústava, ale nebylo to příliš platné. Do čela vlády se dostaly nové tváře – hrabě Kolowrat a jemu podobní státní úředníci. Jenže to byli ve skutečnosti stejně zkorumpovaní byrokraté jako ti předchozí. Do toho se chytře vklínil arcivévoda Štěpán s požadavky na určitou uherskou autonomii. Až v létě se podařilo generálu Windischgrätzovi pacifikovat pouliční studentské a dělnické nepokoje v Praze.

Rakouská vděčnost a uherská prohra?

Maďaři víceméně počítali s tím, že Radecký v Itálii neuspěje a bude poputně vyhnán. Navíc bylo veřejným tajemstvím, že Rakousko je na tom s financemi velmi bíděně. Předpokládalo se zhroucení Rakouska, ztráta Lombardska i Benátska, stejně jako dědičných zemí. Maďaři už viděli změnu monarchie na monarchii uherskou. Vláda využila k pokusu o potlačení odporu chorvatského bána a generála Jelačiče, ale protože neuspěl, druhý pokus o pacifikaci této části monarchie předala do rukou generála Windischgrätze, který mezitím obsadil Vídeň.

Ten sice počátkem ledna 1849 vojensky obsadil Budu, přesto byl koncem dubna ze své funkce odvolán a nahrazen generálem Weldenem. Ani ten se proti ofenzivě Maďarů neprosadil, a tak byl 24. května nahrazen baronem Haynauem, kterému se přezdívalo „Bestie z Brescie“ nebo také „Krvavý pes“.

Ačkoliv ministerský předseda kníže Schwarzenberg s ruskou pomocí dlouho nesouhlasil, nakonec se císaři Františkovi Josefovi I., který v prosinci roku 1848 nahradil na trůnu Ferdinanda V. zvaného Dobrotivý, podařilo s účinnou podporou Windischgrätze prosadit 1. května roku 1849 zaslání žádosti o pomoc při potlačování uherského povstání ruskému carovi Mikuláši I. Společně projednali ve Varšavě plán celého tažení za přítomnosti polního maršála Paskeviče, budoucího velitele expedičního sboru.

Obecně se uvádí, že to byli Rusové, kdo způsobil porážku Maďarů. Jenže Rusové postupovali vzbouřenou zemí, aniž by narazili na nějaký

odpor armády, natož obyvatelstva. Uherská armáda se po celou dobu snažila střetnout s armádou rakouskou, protože její velitel generál Görgey měl v plánu nejprve rozdrtit ji a pak teprve bojovat proti armádě generála Paskeviče. Ten si na uherském území ve skutečnosti počínal velmi opatrně už proto, že jeho armádu decimoval mor a cholera. Rakouská armáda nasazená na území Uherska disponovala asi 127 tisíci vojáky, Paskevič měl k dispozici asi 140 tisíc mužů a uherská armáda podle některých odhadů čítala asi 170 tisíc vojáků.

Mezitím se dařilo v dílčích střetnutích rakouské armádě uherskou porážet. Pravděpodobným zlomem byla 9. srpna porážka u Temešváru (dnes rumunská Timișoara), po které se vůdce maďarské opozice Lajos Kossuth rozhodl k demisi, kterou společně s dalšími členy vlády k 11. srpnu 1849 podal a následně uprchl ze země.

V pondělí 13. srpna v 10 hodin dopoledne se ve Világoši (dnes rumunská Șiria) generál Görgey s dalšími 11 generály, asi 1500 důstojníky a 33 tisíci vojáky skutečně vzdal polnímu maršálovi Paskevičovi v zastoupení generálem hrabětem Teodorem Vasiljevičem Rüdigerem. Celá kapitulace skončila před západem slunce. Když vešla ve známost, velmi nemile překvapila právě rakouského generála Haynaua, který se už viděl vítězem.

Během celého ročního tažení padlo asi padesát tisíc vojáků na rakouské i uherské straně. Ruské ztráty byly o mnoho menší, celkem asi 500 padlých a 1600 raněných. Zato musela ruská armáda v důsledku epidemie, kterou sem zavlekla, pohřbít asi jedenáct tisíc vojáků.

Po kapitulaci Paskevič doporučoval oběma panovníkům, aby byli k poraženým shovívaví. Car reagoval kladně, dokonce nabídl Görgeymu azyl v Rusku, pokud by nedostal amnestii od císaře.

František Josef I. mu milostivě umožnil, aby i se svou rodinou ve skromných podmínkách domácího vězení dožil v Klagenfurtu.

Avšak už 26. srpna píše císař Paskevičovi, že „jen svaté povinnosti, které mám vůči svým národům, mne nutí, abych stanovisko změnil“. Proto rozhodl, že všichni vůdcové povstání včetně štábních důstojníků budou postaveni před soud. V Aradu, kde si Haynau zřídil svůj hlavní stan, pak byly popravy vykonány. Celkem 6. října 1849 popravili třináct důstojníků. Některé oběsili, zbytek byl zastřelen. Jeden důvod, který se nabízí u tak krvavých rozsudků, je ten, že Görgey svou kapitulací do rukou Rusů hluboce ponížil rakouskou armádu.

Turistika ke Svatému hrobu

Pokaždé o Velikonocích, rok co rok, mířily do Jeruzaléma tisíce a tisíce pravoslavných poutníků z celé východní Evropy, Středního východu, Egypta, Řecka, stejně jako z katolických částí Evropy. Největší množství přijíždělo z pravoslavného Ruska. Připlouvali do přístavního města Haifa a odtud putovali dále na pronajatých velbloudech nebo oslech.

V roce 1846 se shodou okolností katolické i pravoslavné Velikonoce sešly ve stejném termínu. A protože jen Rusů dorazilo do Jeruzaléma na 20 tisíc, město doslova praskalo ve švech a nálada byla velmi napjatá. Obě komunity se již dlouho přely, která má právo být první a tak přednostně obsadí svými rituály oltář Kalvárie uvnitř chrámu Božího hrobu, místo, kde se podle dávných dob nacházel Kristův kříž zasazený do skály. V průběhu let spor natolik eskaloval, že Mehmeda Pašu, tureckého guvernéra Jeruzaléma, okolnosti donutily do prostor chrámu i v okolí rozmístit vojáky k udržení pořádku a zabránění rozbrojů.

Jenže právě v tento Velký pátek, když sem katoličtí věřící dorazili se svým bílým oltářním plátnem, překvapeně zjistili, že na místě již jsou řečtí katolíci se svým hedvábním vyšívaným plátnem. Katolíci se dožadovali u Řeků, aby jim doložili firman, tj. že mají právo uložit své plátno na oltář jako první, Řekové zase chtěli vidět sultánův firman, že právo patří katolíkům. Netrvalo dlouho a kněží obou vyznání se do sebe pustili, vzápětí se mezi sebou začali prát mniši a přidali se také poutníci. Z nejsvětějšího místa všech křesťanů se v tom okamžiku stalo obyčejné bojiště. Tloukli se vším, co jim přišlo pod ruku, svícemi, krucifixy, kalichy. Jenže mnozí poutníci měli ke své ochraně pistole i nože a obojí vzápětí použili proti protivníkům. V tom okamžiku zasáhli guvernérovi vojáci a bojovníky rozehnali, ale to už na podlaze kostela zůstalo ležet více než čtyřicet poutníků, kteří v tomto svatém boji přišli o svůj život.

Soupeření mezi křesťany se stupňovalo rok od roku souběžně s tím, jak neustále přibývalo poutníků. Rozvoj železniční dopravy a nové parníky dokázaly dopravit do nejsvatějších míst stále se zvětšující množství poutníků. Proudili ve velkých skupinách z Francie, Itálie, přibývalo poutníků i z Ameriky. Toto velké množství zvyšovalo nároky na zásobování, ubytování a výrobu suvenýrů, přičemž každý z nich si chtěl odvézt domů nějakou památku.

V průběhu pěti let od roku 1842 založili v Jeruzalémě Britové biskupství, rakouští františkáni tu začali vydávat noviny, Francouzi zase mohutně podporovali školy a kostely pro katolíky. Papež Pius IX. znovuobnovil patriarchát, poprvé od dob křížových výprav, takže řecký patriarchát se obratem vrátil z Konstantinopole, aby podpořil nároky ortodoxních křesťanů. Rusové věrni své povaze poslali mohutnou misi, která založila hostel, nemocnici, kapli, školu, ale i tržiště. Vše k podpoře neustále se zvyšujícího proudu poutníků. Rusové považovali Svatou zemi za svou duchovní pravlast, a jak doslova napsal jeden ruský teolog, „Palestina je naší vlastí, ve které se necítíme jako cizinci“.

U katolíků ani u protestantů se takové nadšení neprojevovalo. Pro ně byla svatá místa spíše objektem historického zájmu a mnohdy i romantického sentimentu než náboženské zbožnosti. Mnozí překvapeně hleděli na vypjaté náboženské chování věřících z východu. Necháпали rivalitu mezi ortodoxními Řeky, Bulhary, Srby a především Rusy. Necháпали, jak se mohou tlačit mezi sebou jen proto, aby svou svíčku zapálili jako první a přitom se doslova umačkat či udusit štíplavým kouřem svící. Pro dnešního čtenáře je tento fanatismus možná nepochopitelný, ale v polovině devatenáctého století patřil k naprosto běžným jevům.

I britský konzul Young si povšiml neustále se zvyšujícího vlivu Rusů a upozorňoval na to Londýn ve svých depeších. Podle něj se mnozí ruští poutníci otevřeně vyjadřovali o čase, kdy celá tato oblast bude patřit pod ruskou vládu.

Kdo má klíče vyhrává?

Nepřekvapí, že nikoliv Velká Británie, ale právě Francie jako první zareagovala na neustále se zvyšující vliv Rusů ve Svaté zemi. Francouzi se považovali už z historického hlediska, od dob křížových výprav, za „nejkřesťanštější zemi“ světa a brali za svou povinnost chránit víru ve Svaté zemi. Aby omezili neustále stoupající vliv Rusů a upevnili roli hlavního ochránce katolické víry v Palestině, otevřeli roku 1843 Francouzi v Jeruzalémě konzulát.

Neustále probíhaly boje mezi oběma skupinami v chrámu Narození Páně a v chrámu Božího hrobu. Hlavní příčinou všech hádek se staly klíče od hlavního chrámu. Zda mají mít klíč katolíci, když strážci jsou ortodoxní Řekové. Zda Řekové mohou projít chrámem do kaple s jesličkami,

kteřá náležela katolíkům, zda mohou mít klíč k starověké jeskyni Narození Páně, nacházející se pod chrámem. Zda je dovoleno chodit po mramorové podlaze jeskyně či zda je vhodné, aby stříbrnou hvězdu, kterou Řekové považovali za „symbol uzurpace“, zdobily ruce Francouzů včetně latinského nápisu „Zde se narodil Ježíš Kristus Panně Marii“. V roce 1847 ji vskrytu odstranili a navíc ještě nedávno postavili zeď, aby zabránili katolickým poutníkům v přístupu do jeskyně. Celá akce opět skončila prudkou hádkou mezi věřícími.

Okamžitě po odstranění hvězdy vznesli Francouzi protest u Velké porty, vlády v Konstantinopoli, a oháněli se dlouho zapomenutou dohodou z roku 1740, zaručující práva katolíkům jeskyni udržovat a starat se o hvězdu. Jenže Řekové poukazovali na své právo, potvrzené Velkou portou.

Tak se tento drobný konflikt o chrámové klíče postupně rozrostl až do velkého diplomatického sváru. V průběhu století totiž existovalo více dohod a protichůdných úmluv. Za nejdůležitější můžeme považovat smlouvu z Kücük Kainardži (Kajnardži) podepsanou po porážce Osmanské říše Rusy v roce 1774. Zaručovala práva ortodoxních křesťanů v Osmanské říši, jenže ani to nebylo jednoznačné. Rusové totiž dohodu podepisovali ve dvojím vyhotovení – ruský a italský, zatímco Turci ji podepisovali v turecko-italském znění. Načež ji Rusové přeložili pro diplomatické potřeby do francouzštiny. Velká porta zůstala věrná své pověsti. Kličkovala a hledala řešení, vyhovující oběma stranám.

Celý konflikt eskaloval v okamžiku, kdy se místa francouzského konzula u Velké porty ujal v květnu 1851 markýz Charles de La Valette (jeden z nejbližších přátel prezidenta Ludvíka Napoleona), fanatický katolík a člen „kněžské strany“, silně ovlivňující především francouzskou zahraniční politiku ve věci svatých míst.

Vzniklá komise následně v roce 1852 napomohla sultánovi při řešení krize. Dohoda zvaná Status quo s nepatrnými obměnami platí dodnes. Chrám Božího hrobu je společný majetek ortodoxního řeckého a arménského apoštolského patriarchátu společně s katolickým řádem františkánů. Určité části chrámu patří koptské, syrské a etiopské církvi. Kaple Ježíšova hrobu je společná pro všechny. Zato hlavní loď chrámu patří řeckým pravoslavným a oltář Máří Magdalény a kaple Zvěstování panny je katolická. Dohoda upravuje i předpisy pro Velký pátek a oslavu

Vzkříšení. A aby již nedocházelo k třenicím o klíče, chrám odemyká a zamyká muslimský klíčník. Dohoda platí dodnes, přesto stále dochází ke konfliktům.

První, kdo napadl dohodu, byl car Mikuláš I. Vzápětí protestovali Francouzi a tak se situace opět vyhrotila. Možná to markýzovi de La Valette nebylo až tak zřejmé, ale vyhrocení konfliktu se velmi hodilo Ludvíku Napoleonovi. Ve skutečnosti ho tyto problémy a tahanice vůbec nezajímaly. Pro něho bylo důležité, že dohoda napomohla vyvolat krizi ve vztahu s Ruskem. Byl ochoten zrealizovat každý plán, pokud měl naději vyvolat třenice mezi Velkou Británií, Ruskem a Rakouskem. Vše pro navrácení Francie na místo v Evropě, které jí po právu náleželo ještě za dob strýce císaře Napoleona Bonaparta.

II. Všehoschopní diplomaté

Ruská politika je nezaměnitelná. Měnit se mohou pouze metody, taktika, způsob manévrování, ale Polárkou ruské politiky zůstává podmanění světa. Polárka je na nebi stálíci. V ruské politice není žádný rys nápadnější než onen, který sleduje nejen své tradiční cíle, ale také způsob, jak jich dosáhnout. Neexistuje tah v současné politice, který by nebylo možno najít už v historii. Ruský medvěd bude schopný všeho, dokud ví, že ostatní zvířata se mu nebudou bránit. Existuje jediný způsob, jak se chovat k mocnosti, jako je Rusko – neukázat strach. Jestliže se Evropa dá na ústup, nebude to pouze znamenat porážku, ale bude to trvalé ujařmení.

Londýnský zpravodaj listu *New-York Daily Tribune*
v době krymské války Karel Marx

Výbušný a arogantní

Zájmy Velké Británie u Velké porty po mnoho let zastupoval Stratford Canning, první vikomt Stratford de Redcliffe (1786–1880). Jestliže je někdo skutečně odpovědný za manipulace vedoucí k vypuknutí krymské války, je to pravděpodobně on. Samotný sultán ho oslovoval *Great Elchi*, Velký vyslanec.

Vrchní velitel spojeneckých vojsk lord Raglan jednou poznamenal k mladšímu důstojníkovi: „Lord Stratford si to přeje, a vy si pamatujte, že přání lorda Stratforda jsou pro mě zákonem.“ Vytvářel britskou politiku a chránil všechny nemuslimské národy před Velkou portou. Pověsti o jeho vlivu na dění v Konstantinopoli daleko překračovaly osmanské hranice. Nejzajímavější na nich bylo, že nelhaly.

Jako bratranec ministerského předsedy George Canninga měl budoucnost zajištěnou. Studium pochopitelně zahájil na Etonu. Přestože byl vynikající student, musel po „drobném problému“ (šlo o krádež) přestoupit raději na Kings College v Cambridgi. Studia ukončil s prvním působením v diplomacii. V roce 1807 zahájil kariéru jako druhý sekretář britského vyslanectví v Kodani. Pomohlo mu jeho příbuzenství a tak se v roce 1808 poprvé dostal do Konstantinopole. Ve svých dvaceti čtyřech letech tam byl jmenován zplnomocněným vyslancem. Ze své pozice pomohl vyjednat bukureštskou smlouvu mezi Velkou portou a Ruskem v roce 1812.

A kariéra pokračovala, roku 1814 Švýcarsko, od září 1814 do června 1815 Vídeňský kongres a opět Švýcarsko. V roce 1819 jmenování

vyslancem, tehdejší terminologií mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem ve Spojených státech amerických. Ačkoliv doufal, že úspěchy ve Washingtonu mu otevřou dveře k mnohem vyššímu postu, nedařilo se mu. Také prošel vyslanectvím v Sankt Petěrburgu. Dvakrát přerušil diplomatickou kariéru, aby kandidoval na poslance do parlamentu. V obou případech byl úspěšný, ale v parlamentu se dlouho neohrál. Dvakrát jej navrhli na guvernéra Kanady, ale pokaždé chytře odmítl. V letech 1831 až 1832 opět působil jako vyslanec v Konstantinopoli. V témže roce jej navrhli na vyslance do Sankt Petěrburgu, ale car Mikuláš I. se vyjádřil odmítavě. Následoval Madrid, v roce 1841 neúspěšný pokus o post ministra zahraničí, tentokrát ve vládě Roberta Peela.

A návrat zpět do Konstantinopole v roce 1842. Tentokrát, s výjimkou roku 1852, kdy se při formování Aberdeenova kabinetu opět marně pokusil o místo ministra zahraničí, zůstal až do roku 1857. V následujícím roce oslavil 71. narozeniny a rezignoval na veškerou politickou činnost.

Americký prezident John Q. Adams tehdy ještě mladého diplomata charakterizoval jako člověka, který mu „ze všech vyslanců, které jsem měl příležitost poznat, lezl nejvíce na nervy ... je to pyšný, velmi výbušný arogantní a také velmi upřímný Angličan...“ Jeho činnost u Velké porty charakterizovali slovy: „Svůj prudký temperament, pokud to zájem státu vyžadoval, měl vždy pod kontrolou. Nebyl zdaleka jeho slabostí, byl spíše nabroušenou zbraní, která svou ostrostí dokázala vyvolávat strach a protivníka spíše ochromovala.“

Turci obdivovali Elchiho zdánlivě nevyčerpatelné zdroje a nikdy neušili, co všechno má ještě v rezervě. Velmi dobře mluvil a za slovy vždy skrýval něco nedořčeného. Něco, co bylo možné ještě použít jako další východisko, a kromě všech jeho ostatních kvalit, právě to nevyřčené vzbuzovalo dojem o jeho moci, což velmi imponovalo orientální představitosti. Stejně tak vzbuzovala respekt jeho odpovědnost pro udržování „anglické cti“, která ho často vedla do akcí, víceméně pomáhajících upevnit doktrínu božského práva ambasadorů.

Velmi pedantický Stratford se věnoval i důkladnému studiu *Koránu* a dokázal oponovat Turkům jejich vlastní zbraní. Tím si u nich ovšem vysloužil velký respekt. Přesto se nikdy nenaučil turecky a kromě rezidence v Peře a venkovského sídla v Terapii zemí nikdy necestoval.

Stratford nikdy nezapomněl na ponížení, kterého se mu dostalo od cara Mikuláše I. a byl to on, kdo v roce 1844 poprvé svou vládu varoval před rostoucím vlivem Ruska v Osmanské říši. Upozorňoval na to, že nastane den, kdy bude muset Británie vojensky vystoupit na její obranu. Stejně tak varoval před rostoucím vlivem Ruska v dunajských knížectvích a také se dožadoval u Velké porty podpory pro uprchlíky po nezdařeném maďarském povstání. Netušil, že to budou právě utěnci z Uher, kteří mu přinesou první vítězství.

Jedna nula pro Stratforda v prvním kole

Jaké asi bylo postavení vyslance ve vzdálené zemi a jaké věci dokázal Stratford samostatně řešit, můžeme dokumentovat na krizi okolo problému Úžin. Tak jako každý suverénní stát, tak i Osmanská říše si velmi hlídala své námořní přístupové cesty. Stratforda okolnosti často nutily jednat samostatně, což konečně nebylo nijak nezvyklé. Pokud by byl nucen čekat na pokyny z Londýna, mohlo se klidně stát, že by dorazily až v okamžiku, kdy jich nebylo potřeba.

Princ Radziwiłł, osobní carův emisar, dorazil počátkem září 1849 do Konstantinopole. Velmi ultimativně požadoval na vládě neprodleně vrácení uherských uprchlíků. Aby svým slovům dodal patřičný důraz, varoval sultána, že 50 tisíc vojáků je připraveno na hranicích. Sultán, vědom si skutečnosti, že jej britský velvyslanec podporuje, Radziwiłła zdvořile, ale velmi pevně odmítl. Ten proto bez jakéhokoliv výsledku 17. září Konstantinopol opustil.

Ještě v ten den přerušily diplomatické styky s Tureckem Rusko a Rakousko. Krátce předtím než carský vyslanec dorazil, odeslal Stratford zprávu veliteli Středomořské flotily, viceadmirálovi Williamu Parkerovi. Podrobně admirálovi vyličil nadcházející situaci a požádal jej, aby přinejmenším část loďstva Jejího Veličenstva připravil na případnou demonstraci síly. Stratford byl přesvědčený, že Palmerston iniciativu odsouhlasí. „Je nutné sultánovi vyjádřit srdečnou a pevnou podporu Velké Británie i Francie,“ dal mu Palmerston za pravdu. „Aby vlády Ruska a Rakouska věděly, že Turecko má přátele, kteří mu stojí po boku a brání ho, když je potřeba.“

Sultánův ministr Mehmed Paša předal mezitím formální žádost Osmanské říše o britskou morální a materiální pomoc. Čas běžel, a proto Palmerston narychlo svolanou vládu informoval o vzniklé situaci,

zároveň s nutností k pomoci přinutit i Francii. Do Konstantinopole vzkázal, řekněte Turkům, aby neztráceli bojového ducha a odvalu. Rozkazy, potvrzující vyslancovo předchozí samostatné jednání, opustily Londýn 8. srpna. Příkazyvaly admirálovi Parkerovi přesunout se s celou flotilou do Beşik Koyu (zátoka asi osm mil jižně od vstupu do Dardanel). Francouzský kabinet jednotný nebyl, ale nedávno zvolený prezident Ludvík Napoleon ucítil svou šanci a nepustil ji. Donutil ministry k souhlasu s podporou Turecka a tak i francouzská středomořská flotila dostala rozkaz odplout do míst, kde již operovalo královské námořnictvo.

Ruský vyslanec Brunnov důrazně varoval Palmerstona před vstupem jeho válečných lodí do Dardanel, kam podle dříve uzavřené Dohody o Úžinách v roce 1841 nesměla žádná jiná než turecká válečná loď. Ten jej chlácholil slovy „použití válečných sil v sousedství našeho impéria přece nemůže být ve vašich očích demonstrací síly proti vám“.

Rozmístění flotily v Dardanelské úžině, opáčil Brunnov, dodalo Turkům zdání bezpečí a velmi zkomplikovalo budoucí vyjednávání s Velkou portou o uprchlících. Brunnov byl přesvědčen, že Stratford je muž v pozadí, který může kdykoliv přivolat válečnou flotilu ze Středomoří. Že je to on, kdo rozhoduje o válce či míru a Palmerstonově ujišťování, že Stratford pouze plní jeho rozkazy, odmítl uvěřit.

Situace se vyhrotila. Ruský vyslanec cestoval k domovu, Parkerovy lodě brázdily nádherně modré Jónské moře, francouzské válečné lodě pluly směrem k nim a Brunnovovo vyjednávání ve Whitehallu se také nedařilo. Osmanská říše, Velká Británie, Rusko a Francie stály na pokraji války.

Jenže právě v době, kdy válečná horečka vrcholila, dorazil v úplné tajnosti 5. října sultánův emisar Faud Effendi do Sankt Petěrburgu. Okamžitě jej přijal kancléř Nesselrode a během rozhovoru zdůraznil, že vše záleží na carovi. Audience se konala již 16. října a oba setrvali v dlouhém rozhovoru. Ještě ten večer se překvapený Nesselrode od cara dozvěděl, že maďarská otázka již není na pořadu dne a že byla vyřešena. Žádný problém neexistuje a vztahy s Velkou portou se navracejí do normálních kolejí.

Do Londýna se překvapující zpráva dostala až 19. října. Palmerston v rozhovoru s Brunnovem pouze konstatoval, že se vlastně nic neděje a na dohodě o uzavření Úžin se nic nemění.

Stratford z celé akce vytěžil maximum. Pevně věřil, že je to pravá chvíle k uzavření dohody mezi Británií a Osmanskou říší. Sultán musí

být přesvědčený, že mu v případě další krize bude ochotna stát po boku. A kdyby se náhodou dohoda neuzavřela, stejně tak musí být Turci přesvědčeni, že to byla právě ona, která zasáhla v jejich prospěch.

Mohlo za to počasí

Parkerova flotila stále kotvila v zátocě Beşik Koyu a o její přítomnosti se vedly bouřlivé rozhovory mezi britským konzulem v Dardanelách a místním vojenským guvernérem. Posléze se shodli na tom, že dohoda umožňuje válečným lodím vstup do Dardanel, ale jen k Úžinám. Nakonec se tento veledůležitý problém dostal až před Velkou portu. Velmi rozrušený sultán poskytl britské flotile povolení plout do míst, kde bude vyžadována její přítomnost. Každou námitku proti proniknutí do Dardanel, uvažoval Stratford, převážily výhody chráněného kotviště a snadného přístupu ke Konstantinopoli. Druhého listopadu flotila vplula do Úžin.

Okamžitě se rozpoutala diplomatická bitva. Ohromený car energicky protestoval. Vyslanec Bloomfield musel na kobereček na ruské ministerstvo zahraničí, kde na něm okamžitě požadovali vysvětlení tohoto aktu. Bloomfield se snažil, co to šlo, hovořil o špatném počasí, které tam loď údajně zahnilo. Zakotvení v Úžinách prý vyžadoval zájem o bezpečnost lodí. V Londýně zase Brunnovi tvrdili, že navzdory předchozím slibům toto byla naprosto výjimečná okolnost. Obdobně hovořil i ministr lord John Russell. Ten pro změnu tvrdil, že Stratford si zde hrál vlastní polívčičku. Brunnov ničemu z toho pochopitelně nevěřil a jménem Ruska žádal okamžité stažení flotily, jinak doporučí Sankt Petěrburgu vyslání vlastních lodí k Bosporu pod velením viceadmirála Lazareva. Palmerston pochopil, že Rusům bude muset vyhovět, dokonce na chvíli uvažoval nad požadavkem o potrestání admirála Parkera. Potrestán opravdu byl, v květnu 1854 se stal velitelem flotily působící v Kanále a kotvící v Plymouthu, což ve skutečnosti byla jedna z nejčestnějších funkcí v Royal Navy a vyhrazená těm nejlepším.

Stratfordovi bylo zase jasné, že nemůže nit trpělivosti napínat do nekonečna. I tento „velký krůček“ byl dostatečným vítězstvím britských zájmů u Velké porty. Primární důvod povolání flotily, návrat maďarských uprchlíků, se mezitím vyřešil a tak on, nikoliv Admiralita nebo Palmerston, napsal veliteli loďstva admirálu Parkerovi: „Za současných okolností

myslím, že by bylo vhodné, abyste se svou flotilou odplul... Omlouvám se za změnu.“ Dne 13. listopadu flotila napjala plachty a opustila Úžiny.

Aniž by někdo považoval za důležité informovat Bloomfielda, že problém s flotilou už neexistuje, dostal pokyn cara a ruskou vládu ujistit, že dohoda o nedotknutelnosti Úžin bude od nynějška striktně dodržována. Kupodivu omluva cara Mikuláše I. uklidnila. Přesto bylo naprosto zřejmé, že Velká Británie Dohodu o Úžinách beztrestně porušila a zcela ignorovala sultánovu autoritu. I tak se sultán cítil vítězem a zvítězil i Stratford. Opět o kousek pootevřel dveře do Osmanské říše a navíc si alespoň částečně vyřídil své soukromé účty s carem.

Jedno poučení si z celé aféry car přece jen odnesl. Pokud bude Palmerston ve svém úřadě a stejně jako Stratford na vyslanectví v Konstantinopoli, bude z jejich strany neustále hrozit další porušování stávajícího velmi křehkého míru. Car netušil, za jak krátkou dobu necelých čtyř let dojde k obdobné situaci, bohužel s úplně jiným výsledkem.

Tentokrát to opravdu bude válka.

Až neuvěřitelná psychologická masáž

Po celou dobu se britské veřejnosti předkládalo, že válka proti Rusku byla vlastně obranou tzv. britských zásad, tedy ochrany svobody, civilizace a volného obchodu. Takže problém Osmanská říše bylo ve skutečnosti jen takové malé pokračování krize původně vzniklé mezi poutníky do Svaté země. Obsazení dunajských knížectví a následná bitva u Sinopu situaci ještě více posunula směrem k „svaté kruciátě (křížové výpravě)“. Válka s Ruskem byla sice velmi politováníhodná, ale bohužel nevyhnutelná a jiné řešení prostě nebylo. Pokud by se nepodařilo odstranit ruskou hrozbu Osmanské říši, hrozilo zcela reálně nebezpečí, že i oni budou jednoho dne zotročeni.

Někteří dokonce vážně hovořili o možnosti napadení samotné Velké Británie. Veřejnost masírovaly zprávy, že Rusové jsou ve své potřebě na zvýšení zdrojů ochotni dojít až na krajní mez. Poláci žijící ve Velké Británii, ale i v Paříži si mnuli ruce a ještě více znásobili své úsilí v boji proti Rusku. Obdobně zareagovali i maďarští uprchlíci. Ti všichni by rádi viděli Rusko na kolenou.

Francouzské sdělovací prostředky pracovaly mnohem sofistikovaněji. Rusy přirovnávaly k novodobým Hunům a cara Mikuláše k novodobému Attilovi.

Ve skutečnosti šlo jen o obilí, ale také trochu o peníze

Britské zájmy v Osmanské říši byly ve skutečnosti povětšinou jen obchodní. Stará upadající říše skýtala pro obchod neustále se rozšiřující možnosti. Nejen jako odbytiště britských manufaktur, ale také jako nevysychající zdroj surovin. Největší průmyslová velmoc světa Velká Británie celou svou vahou pracovala na volném otevření obchodních trhů. Pokud někdo nejevil příliš ochotu ke spolupráci, neváhala použít svou válečnou flotilu jako důrazný argument do diskuse. Byl to jakýsi druh „neformálního impéria“ neboli silou vynucovaný „diktát volného obchodu“, kdy ruku v ruce vojenská síla a politický vliv prosazovaly ekonomické zájmy i za cenu omezení nezávislosti cizích vlád, přesto bez přímé kontroly imperiální vlády.

Už v roce 1838 během série nátlakových hrozeb a slibů si Velká Británie na Velké portě vynutila celní úmluvu, ve skutečnosti transformující Osmanskou říši v jakousi volnou zónu obchodu. Porta tak přišla o příjmy z cel. Vedlejším důsledkem byl rozvrat nesměle vznikajícího průmyslu. Od uzavření této úmluvy se britský dovoz neustále stupňoval. Pro Velkou Británii se Osmanská říše stala největším odběratelem. Když se navíc v roce 1846 zrušily vývozní kvóty na kukuřici, britský export obilovin z Osmanské říše, přesněji z Moldavska a Valaška soustředěný v dunajské deltě, ještě vzrostl.

Společně s rozvojem techniky, nástupem velkých obchodních parníků a s příchodem železnice se z dunajské delty stala doslova obilnice celého světa. Pochopitelně pod britským vlivem.

Britové postupně ovládli obchod v Oděse, Taganrogu a ostatních černoomořských přístavech. Tím se stalo dostupné i ohromné množství pšenice pěstované v obilnici Evropy na Ukrajině a v jižních oblastech Ruska. Vše se v neuvěřitelných množstvích vyváželo do celé Evropy. V polovině století takřka jedna třetina ruského exportu procházela oblastmi Černého moře.

Tam kde je obchod se pochopitelně pohybuje i finanční kapitál a tak nebylo divu, že mnohé britské banky, ale i bohatí finančníci, své peníze takřka bez rizika vkládali do obchodu s obilím.

I když se Rusové, vědomi si unikajících celních poplatků a jiných plateb, snažili již od roku 1829 omezit vliv britských obchodníků například

podrobováním cizích lodí časově náročným celním a karanténním kontrolám a jako záminku na výběr cel používali nutnost pracného a finančně náročného bagrování bahnitého dna Dunaje, nedařilo se jim obchod dostat pod kontrolu. Obchodníci i průmyslníci si již delší dobu stěžovali na obstrukce ze strany Rusů a neustále volali po dodržování zásad volného obchodu, tak jak je neustále proklamovala jejich vláda. Kdyby se Rusko zmocnilo dunajských knížectví, ve skutečnosti by ovládlo ceny obilí a v lepším případě by Velkou Británií donutilo akceptovat ruské ceny.

Karel Marx uvádí ještě jeden důvod, pro který byla válka nevyhnutelná. V lednu 1855 uveřejnil v *Neue Oder Zeitung* zajímavé vysvětlení. Nově se k moci deroucí obchodníci a finančníci si chtěli své zájmy pojistit i v armádě, především v jejím velitelském sboru, který byl stále velmi uzavřenou kastou, rezervovanou pro příslušníky šlechty. Obsazení těchto pozic je pochopitelně mnohem snazší v době války, kdy přece jen dochází k určité obměně velícího sboru než v době míru. Jednotky dislokováné v Indii takové možnosti bohužel neskýtaly.

Na druhé straně Černého moře se stal objektem obchodních zájmů přístav Trabzon, ležící u ústí tzv. Hedvábné stezky. Dovezené britské zboží ve velkém nakupovali Turci, Řekové i Arméni a dopravovali je dál do vnitrozemí Asie. I zde původně dominovali ruští obchodníci, ale s rozvojem dopravy se cesty zboží měnily a hlavně narůstal jeho objem do takových výšek, že jim ruští obchodníci prostě nebyli schopni pro zaostalost svého průmyslu a bez železnice konkurovat.

Není nijak překvapivé, že v předvečer války, v polovině března 1853, dorazilo do pařížských Tuilerií, v podstatě na ochranu svých investic, za císařem Napoleonem (po zvolení přijal jméno Napoleon III.) poselstvo z Velké Británie vedené londýnským starostou. Deputace obchodníků císaři předložila věnování doplněné čtyřmi tisíci podpisů obchodníků a podnikatelů. Vyjadřovalo přání, aby se dobré vztahy mezi Velkou Británií a Francií udržely.

Agresivní Rusko

Když se ruské armádě podařilo zlikvidovat polské povstání za svobodu, jedním z prvních kroků cara Mikuláše I. bylo zrušení ústavy a prohlášení Polska za neoddělitelnou součást Ruska. První zastávkou mnoha polských emigrantů v čele s knížetem Adamem Jerzym Czartoryskim se stal

Londýn. Přitom samotný kníže, představitel jedné z nejbohatších rodin v Polsku, v letech 1804 až 1805 reprezentoval Rusko jako ministr zahraníčí a byl tvůrcem ústavy Polského království. Po otcově smrti v roce 1823 se stáhl z politického života. V průběhu polského povstání ho pro jeho velké zkušenosti zvolili předsedou prozatímní polské vlády.

Po příchodu do Londýna se pokoušel přesvědčit britský kabinet o nutnosti vojenské intervence v Polsku, či pokud to bude nutné, k válce Evropy proti Rusku. Snažil se lordu Palmerstonovi vysvětlit nutnost ochrany liberálního Západu proti despotickému Východu, což byla voda na mlýn lidem jako George de Lacy Evans, Thomas Atwood či Robert Cutlar Fergusson. Ten dokonce v parlamentu žádal vyhlášení války Rusku. Od té doby se datovalo jeho přátelství s lordem Stratfordem.

Fergusson nepochopil, že Palmerston by možná souhlasil s vystoupením proti Mikulášovi I., ale zároveň věděl o územních zájmech Rakouska a Pruska, zájmech, kterých by se nikdy nevzdaly a i z toho důvodu nechtěl riskovat celoevropský konflikt.

„Nezajímáme je. Starají se jen o své zájmy a nic pro nás neudělají,“ s těmito slovy v roce 1832 opustil kníže Czartoryski Londýn a usadil se v Paříži v Hôtel Lambert, v následujících desetiletích centru všech exilových Poláků. Kníže Czartoryski udržoval těsné přátelské styky se všemi diplomaty a politiky vyslovujícími se protirusky a ochotnými riskovat válečný konflikt. Jeho londýnský agent Wladislaw Zamoyski mezi jiným pomáhal financovat akci známou jako aféra lodi *Vixen*. Zamoyski se Stratfordem měli pravděpodobně největší podíl na proměně myšlení lorda Palmerstona.

Stejně tak Czartoryski udržoval přátelství se všemi členy vlád monarchie až do pádu Ludvíka Filipa. I ve Francii patřilo mnoho politiků mezi soustavné kritiky Ruska, například katolický publicista a politik François-Marie de Froment, důrazně varující před nebezpečím ruské expanze. Jiní zase o Rusku psali jako o „asijskému nepříteli evropské svobody“. Důležitým faktorem protiruských nálad byl i polský katolicismus. Neustále se hovořilo o pěti milionech polských katolíků, které ruská vláda nutila přejít k pravoslaví. Pregnantně zhodnotil Rusko ve svých pamfletech další exulant, hrabě Valerian Krasinski, když napsal, že „Rusko je agresivní“. Zároveň navrhoval jedinou cestu, jak ochránit Západ od ruského nebezpečí, a to znovuoobením silného a nezávislého Polska.

Neustálou namáhavou, mnohdy mravenčí prací, se knížeti Czartoryskému nakonec podařilo sehrát významnou roli při utváření anglo-francouzské aliance, která se nakonec pro válku s Ruskem rozhodla.

Sultán Abdülmecid I.

Sultán Abdülmecid I. nebo také Abdul Mejid I. či Abd Al-Majid I. Ghazi se stal vládcem jedné z největších říší světa ve svých šestnácti letech jen proto, že otec Mahmud II. se devatenáct dní před svými padesátými narozeninami doslova upil. Matka mladého sultána proto ihned po manželově smrti nechala zničit veškeré zásoby alkoholu, na které v paláci narazila. A aby syna, narozeného pravděpodobně 23. dubna 1823, uchránila před stejným koncem, raději jej seznámila s rozkošemi harému. Výsledek byl neradostný, syn se asi díky velké sexuální náruživosti stal impotentním ... a zapomnění našel na dně lahve. Nedožil se ani 38 let, když alkohol vykonal své. Sultán 25. června 1861 zemřel na stejnou diagnózu jako otec.

Mladý sultán neměl na vládu příliš času a tak veškerou moc v zemi předal vezírům. Tím jen urychlil úpadek vlastní říše. Přesto se mu podařilo alespoň v počátcích vlády nastartovat reformy připravované otcem Mahmudem II. Měly modernizovat celou říši s administrativou a armádou, bohužel vše brzdil nedostatek financí.

Období od roku 1838 až do sedmdesátých let se v osmanských dějinách označovalo jako období Tanzimatu. Sultán Mahmud II. si i přes alkoholovou clonu uvědomoval po mnoho let rostoucí zaostalost své země a neustále se rozšiřující rozpor v rozvoji techniky západních zemí oproti jeho říši. Proto připravil Tanzimat, soubor jakýchsi technických, společenských a kulturních reforem. Měly jeho zemi, když ne dostat na stejnou úroveň, alespoň ji přiblížit úrovni západních sousedů. Viditelným výsledkem byla reorganizace armády oblečené do stejno-krojů a postupně, tak jak to umožňovaly finance, vycvičenou především britskými důstojníky a vyzbrojovanou moderní technikou.

Přesto vládu Abdülmecida I. charakterizuje totální rozvrat financí a morální úpadek celé země, stejně jako neustále se vzrůstající nacionalistické tendence. Celá země se postupně bouřila, počínajíc asijskými oblastmi až po křesťany na Balkáně. Před koncem roku 1852 vypuklo velké povstání v Černé Hoře. To s velkými obavami sledovalo Rakousko, vždyť

se odehrávalo takřka na jeho hranicích. Tehdy naposledy Rakousko vystoupilo po boku Ruska a hrozilo Osmanské říši válkou, pokud vpadne do Černé Hory.

První rozhovor s ambasadorem

Všechny tyto skutečnosti car Mikuláš I. velmi bedlivě sledoval. Jen potvrdily jeho dlouholeté mínění o vývoji v Osmanské říši. Čas se nacyloval, o tom byl skálopevně přesvědčen. Ti drzí Turci už brzy budou muset splnit vše, co Rusové požadují ve Svaté zemi. A tak kancléře Nesselroda pověřil informovat nově příbyvšího vyslance sira Hamiltona Seymoura o „demonstraci síly“ plánované Ruskem. Do pohotovosti na hranicích dunajských provincií bylo tehdy uvedeno 144 tisíc ruských vojáků.

Car se neobával reakce Velké Británie, předpokládal, že zůstane neutrální. Tato země se podle jeho mínění raději v posledních letech věnovala obchodování. Starosti, i když nepatrné, mu dělala Francie, především nový panovník Napoleon III. V případě Velké Británie spoléhal na rozhovory vedené za jeho návštěvy v roce 1844. Pevně věřil v srdečné přátelství s královnou Viktorií, stejně jako na tehdy vedené otevřené rozhovory s členy její vlády. Navíc byl přesvědčen o Aberdeenově náklonnosti vůči jeho osobě. Na rozdíl od Napoleona III., kterého v lásce příliš neměl.

První otevřený rozhovor vedl car Mikuláš I. s vyslancem Seymourem 9. ledna 1853 u příležitosti plesu v paláci starší sestry velkovévodkyně Eleny. „Vy dobře víte, jak si vážím Anglie,“ začal car. „Je velmi důležité, že obě země, tedy britská vláda a já, stejně jako já a britská vláda, by měly být v nejlepších vztazích. Zvláště v těchto dobách je to důležité. Snažně vás prosím, sdělte to lordu Johnovi Russellovi (1792–1878, ministr zahraničních věcí v Aberdeenově kabinetu). Protože, když se dohodneme, neobávám se ostatních a je mi zcela lhostejné, co si jiné země myslí nebo dělají. Ale co se týče Turecka, je situace úplně jiná. Ta země je v krizi a může nám způsobit mnoho problémů. Přemýšlejte o tom.“

„Sire, s vaším laskavým svolením, mohl byste mi to vysvětlit přímo a bez okolků?“

„Jistě, o co jde?“

„Naše vláda znepokojeně sleduje turecké záležitosti. Možná byste mě mohl seznámit s některými úmysly, které by toto znepokojení rozptýlily.“

„Problémy Turecka jsou velmi neuspořádané. Ta země působí jako by se rozpadala na kousky a její pád bude velkým neštěstím. Proto je velmi důležité, aby Anglie a Rusko postupovaly u tohoto problému ve vzájemné shodě a abychom neudělali závažná rozhodnutí bez toho, aby s tím druhý nebyl seznámen. V rukou máme nemocného muže, velmi nemocného muže. Bylo by velkým neštěstím těchto dní, kdyby nám vyklouzl před tím, než provedeme nezbytná opatření. Nicméně v tomto okamžiku není vhodné s vámi mluvit o této záležitosti.“ S těmito slovy se car rozloučil.

Celý otevřený rozhovor Seymour pečlivě zaznamenal a neprodleně zaslal do Londýna.

Druhý rozhovor s ambasadorem

„Určitě vás seznámili s plány a sny, kterým se oddávala Kateřina Veliká,“ začal rozhovor car poté, co srdečně přivítal Seymoura v Zimním paláci. „Ty platí stále, až do dnešních dob... I když jsem zdědil obrovská území, nezdědil jsem tyto sny, přesněji záměry, pokud byste je tak chtěl nazývat. Naopak, moje země je tak rozsáhlá, takže díky těmto šťastným okolnostem by v každém případě bylo asi nerozumné si přát více území nebo moci než vlastním. Naopak, asi budu první, který bude tvrdit, že pro naši zemi by možná jediné nebezpečí vyplynulo z rozšíření impéria, které je už tak příliš velké.“

Diplomat George H. Seymour

Car se jal vysvětlovat, že na tureckých územích žije mnoho milionů pravoslavných křesťanů, „o jejichž zájmy musí dbát“ tak, jak mu to ukládá smlouva z Küçük Kainardži uzavřená takřka před osmdesáti lety v roce 1774. Tato smlouva, vysvětloval, mu dávala určitá práva nad pravoslavnými křesťany, ale často se on sám cítil jako jediný protektor všech křesťanů v Osmanské říši.

„Věci zašly už příliš daleko a Turecko čím dál více chátrá, ale to jsem vám už minule říkal. A pokud budeme prodlužovat jeho existenci, zemře nám pod rukama. Nelze zachraňovat to, co je už mrtvé.“ Car počal vysvětlovat výhody spolupráce obou zemí, pokud se Osmanská říše zhroutí. „Pokud by k tomu došlo neočekávaně, určitě by kromě chaosu, zmatku a nejistoty došlo k válce v Evropě, a ta katastrofa by postihla všechny.“

„Vaše Veličenstvo si nepochybně uvědomuje, že moje vláda není ochotná v tomto okamžiku hovořit o možných eventualitách. Jak to vidím, zejména pokud jde o myšlenku na očekávanou likvidaci, abych tak řekl, starého přítele a spojence.“

Car dále v rozhovoru naléhal na uzavření dvojstranné dohody, přičemž byl stále netrpělivější: „Chci s vámi mluvit jako přítel a jako gentleman. Říkám vám přímo, že uvažuje-li Anglie o usazení se v nedaleké budoucnosti v Konstantinopoli, já to nedovolím. Ale může se stát, že mě nepředvídatelné okolnosti donutí obsadit Konstantinopol, ponecháme-li vše náhodě.“ Pak pokračoval. „Ani Rusové, Angličané či Francouzi neobsadí Konstantinopol. To nikdy nedopustím a ještě méně dopustím, aby se Osmanská říše rozpadla na malé státečky.“

Zprávu, kterou o této výměně názorů opětovně Seymour zaslal do Londýna, se dostala na stůl lorda Johna Russella. Ten bleskurychle zareagoval a vyslanci zaslal stanovisko svého úřadu. Rozhodně neexistuje tak vážná evropská krize, která by vyžadovala řešení. Stejně jako rozpad Osmanské říše, o kterém je car přesvědčen, není na pořadu dne. K rozpadu může dojít za dvacet, padesát či až za sto let...

A při nezanedbatelné okolnosti, kdy víme o přátelských vztazích mezi Abdülmecidem, královnou Viktorií a carem, které oba sdílejí, není právě vhodné zabývat se budoucím uspořádáním Osmanské říše. Velmi kategoricky se vyjádřil k možnosti okupace Konstantinopole bez jakékoliv konzultace s carem. Vůči sultánovi je třeba se chovat s maximální tolerancí a už vůbec nelze uvažovat o jakési násilné vojenské a námořní

demonstraci síly. Otázce sporu o svatá místa se věnoval v podstatě jen okrajově s tím, že jde o spor pouze Ruska a Francie, Velké Británie a Osmanské říše se v podstatě vůbec netýká. Přesto lord Russell varoval před carovou myšlenkou chránit křesťany v tureckých zemích silou.

Třetí rozhovor s ambasadorem

Car při setkání se Seymourem na soireé pořádaném velkokněžnou 20. února 1853 plynule navázal na předchozí konverzaci.

„Tak pane velvyslanče, máte odpovědi na mé otázky a pohovoříme si o nich zítra?“

„Mám tu čest sire, ale obávám se, že vás mé odpovědi příliš neuspokojí.“

„Pokud se vaše vláda kloní k názoru, že Osmanská říše má ještě existovat, dostává špatné informace. Opakuji vám, ten nemocný muž umírá, a my si nemůžeme dovolit nechat se překvapit. Kdybych tak mohl deset minut hovořit s vašimi ministry nebo přímo s lordem Aberdeenem, který mě dobře zná a který ke mně má plnou důvěru stejně jako já v něj... nechci mluvit o smlouvách nebo v rámci protokolu... porozumění mezi gentlemany, to je to, co potřebuji ... Nezapývejme se tím nyní, přijďte za mnou zítra.“

Následující den se sešli v carově pracovně v Zimním paláci. Seymour přečetl carovi pokyny z Londýna. Jenže car spíše předpokládal, že bude seznámen s názorem, co bude následovat po případném pádu Osmanské říše. „Možná by bylo dobré Vaše Výsosti, když vysvětlíte své myšlenky k tomuto negativnímu stanovisku,“ navrhl Seymour, když viděl zklamaný carův obličej.

„Ano, je tam několik věcí, které já nikdy nebudu tolerovat. Nikdy nebudu tolerovat trvalou okupaci Konstantinopole Rusy... nebo Angličany, nebo Francouzi nebo jinou mocností. Opakuji, nikdy nebudu souhlasit s pokusy o rekonstrukci byzantské říše..., stejně jako nesouhlasím s rozbitím Osmanské říše na malé republiky, útočiště pro Kossuthy, Mazzinie a jiné revolucionáře z Evropy. Raději než bych to dopustil, půjdu do války, a budu bojovat, dokud budu mít jediného vojáka s puškou. To jsou mé odpovědi. Co mi na to odpovíte?“

„Pokud by k tomu došlo, pane, v případě jakékoliv katastrofy vyskytnuvší se v Osmanské říši, Rusko a Anglie určitě společně prohlásí, že

zabrání rozdrobení země na provincie. Je v zájmu všech zúčastněných zachování celistvosti země, to je přece uzavřená věc.“

Přesto Mikuláš opět opakoval, že v zemi dochází k bezvládní a postupně se rozpadá. Země se zmítá vnitřními rozpory, trpí bezprávím, „stručně, vládne v ní chaos a anarchie“. Vzápětí se začalo mluvit i o jiných zemích, nejprve o Francii. To, co si bude myslet, není až tak důležité, pokud budou Anglie a Rusko postupovat společně. A Rakousko?

„Rakousko,“ k Seymourovu překvapení pokračoval car, „musíte si uvědomit, že když mluvím o Rusku, mluvím také o Rakousku. Co je dobré pro jednoho, je dobré i pro druhého. Naše zájmy v Osmanské říši jsou naprosto stejné.“ Seymour zdůraznil jednu odlišnost. Pokud by přece jen došlo k vojenskému vystoupení „bude to ukázka síly, aby protivník věděl, že nemá v úmyslu si jen zahrávat“.

Car vzápětí překvapenému Seymourovi otevřeně nastínil, jak by si představoval následné rozdělení Osmanské říše. „Dunajská knížectví jsou ve skutečnosti samostatné státy pod mou ochranou, a tak to také zůstane. Srbsko bude mít stejný typ vlády jako Bulharsko. Je přece zřejmé, že jiná forma vlády pro ně nepřipadá v úvahu. Co se týče Egypta, plně chápu zájem Anglie o tuto oblast. Připomínám, pokud v případě rozpadu Osmanské říše Anglie ovládne tato území, já nebudu proti. To samé platí o Krétě, ten ostrov se vám možná hodí, a já nevidím důvod, proč by nemohl být vaší državou.“

Na závěr schůzky sice car vyjádřil určité uspokojení s Russellovou odpovědí, ale přesto doufal v určité úpravy. „Přimějte svou vládu, aby o tom napsala mnohem podrobněji a bez váhání. Plně vaší vládě důvěřuji.“ Seymour překvapený carovou otevřeností a upřímností se rozloučil.

Nikdy neuskutečněný čtvrtý rozhovor

Odpověď britské vlády byla k carovým návrhům opět velmi zdrženlivá. Ve velmi formálním dopise vláda potěšeně akceptovala carovy záruky o nedělitelnosti Osmanské říše. Na oplátku kabinet přislíbil, že on takový krok neudělá. V nótě se opětovně zdůraznilo, že Osmanská říše v žádném případě neumírá, aby bylo nutné vstupovat v jakákoliv tajná jednání s Ruskem. Lord Russell jasně a definitivně zamítl jakoukoliv myšlenku, pokud jde o rozpad.

Problém vznikl ve vztazích mezi ministrem zahraničí lordem Russellem a předsedou vlády lordem Aberdeenem. Lord Russell se příliš věnoval parlamentní reformě a tak se jejich styky omezovaly na nezbytné minimum. Je tedy více než zřejmé, že Seymourovým hlášením ze Sankt Petěrburgu nikdo nevěnoval náležitou pozornost. Rozhodně ne takovou, jakou by si zaslouhovala. Až následně kdosi přiznal, že „počátkem roku 1853 se promeškala jedinečná příležitost pro vyřešení východní otázky ve spolupráci s Ruskem. Ať byly carovy konkrétní návrhy nepřijatelné, za žádných okolností jsme si neměli nechat šanci na dohodu s Ruskem uniknout“.

V době probíhajících jednání mezi carem a lordem Seymourem padaly na území Černé Hory první vystřely povstání. Černohorci zoufale žádali cara o pomoc. Rakouský císař, na jehož hranicích se konflikt odehrával, poslal do Konstantinopole svého vyjednavče hraběte Leiningena s ultimátem požadujícím okamžitý odchod sultánových jednotek ze vzbouřeckých území. Protože ani po deseti dnech na ultimátum sultán nereagoval, Rakousko mobilizovalo.

Osmanská říše si byla vědoma, že v pozadí ultimáta stojí Rusko, a když zaregistrovala rychlou rakouskou reakci, raději svá vojska stáhla. Rakousko zvítězilo a z Vídně putoval do Zimního paláce dopis plný vděčnosti za pomoc. Přesně tak, jak to při rozhovorech se Seymourem zdůraznil car. To, co je dobré pro mne, je stejně dobré i pro Rakousko.

Možná v té době car už věděl, že 17. února 1853 odjel z Konstantinopole plukovník Rose a na vyslanectví se opět usadil lord Stratford.

Vtipný, přitom údajně pochybného charakteru

Proč si za svého emisara k sultánovi vybral car Mikuláš I. právě knížete Menšikova, je pro některé historiky dodnes velikou záhadou. Jmenování Menšikova hlavou neuvěřitelně delikátní mise byla podle většiny historiků nejen nešťastná, ale ve svých důsledcích dokonce fatální chyba. O to větší, že jeho jmenování car nijak nekonzultoval s ministrem zahraničí Nesselrodem, natož aby alespoň jeden z nich pocítil nutnost jej informovat o cílech mise. Díváme-li se na historická fakta z trochu jiného úhlu, vysvětlení příčin chování knížete Menšikova přestává být až tak složité. Pokud by opravdu zkazil, co se dalo, není pochyb, že by car Mikuláš I. reagoval na jeho konání a výsledky mise úplně jinak. Pro vyhodnocení je prvořadé, že po návratu z mise nejenže dále vykonával